

Јовица Аћин

ДОСТА О ТОМЕ ШТА ЗНАЧИ КЊИЖЕВНОСТ

(Предложак за реч захвалности на уручењу Међународне награде „Милован Видаковић“ у Новом Саду, 9. децембра 2020)

Питајући се о томе шта би па значила књижевност, не мислим сад себе да проглашавам за издајника и непријатеља уметничког писања кад кажем да она не значи ништа. Тај одговор ће некоме изгледати суров, али у већини случајева такви јесу одговори кад су искрени. Одговори који су искрени и нису улагивачки теже ка томе да нас разочарају. А ја бих на овом месту муњевито да сагледам ствари из видокруга тог разочарања, јер некако слутим да ћу тада бити ближе томе што би књижевност доиста могла значити, те чак и бити.

О књижевности се често говори као о незаобилазном елементу цивилизације. Без ње не бисмо окусили смисао духовне и сваке друге слободе, величину имагинације. Она је чак, каже се, јамство човековог опстанка на овој земљи.

Томе махом доприносе сами писци кад говоре о књижевном стварању. Признајем да сам и ја то неретко чинио. Можда ћу се колико сутра полакомити и опет се придружити том самохвалисању. Али да ли је самохвалисање истовремено и самообмана? Не мора бити. Ипак, самохвалисање доводи до самообмане и често бива да се на њој заснива. Мислим да се мора прекинути с тим самохвалисањем заснованим на самообмани. Време је да се буде скромнији и онда истински сагледа шта би могла књижевност да значи у свету.

Питамо се да ли књижевност уопште нешто успева да учини у свету обасутом злом. Понека дела су имала очигледан ефекат, те иако нису баш срушила заблудели или злочиначки режим, доприносила су његовом потресу. Нека друга, о којима се чак може говорити као о ремек-делима, тешко да су спречила масакре, масовно умирање од глади, истребљења народа, изгоне, неизмеран број неправди у свету... У том смислу, књижевност као да не чини много. Наравно, доприноси сведочењу, откривању истина, демаскирању онога што сам давно назвао *џаукова џолиџика*. Али ако се осврнемо, не примећујемо да то нешто увелико мења. Верујем, међутим, да мења у људима, читаоцима. Бивају свеснији праве природе света око нас. Онда од самих тих људи зависи хоће ли нешто делотворно предузимати или неће. Истовремено, морамо признати да књижевно дело може да поправи и наш укус у погледу квалитета човековог живота. Оно прати наше туге и радости, као и мржње и љубави.

Истина је, историјско памћење у томе не лаже, да су због књижевности писци, као и читаоци, у мрежама власти и њених наума губили животе, али не због ње као такве него због оног што јој је власт, нарочито репресивни режим, приписивала. Говори се

РЕД
ВОЖЊЕ

и о књижевности као отрову, па да је опасна и отуда мора бити надзирана и прогоњена или држана у неком друштвеном запту. Али те речи не потичу од читалаца и писаца, осим повремено иронично. Претпостављамо, без веће грешке, ко с таквим тврдњама оперише и криминализује књижевност. Они који би да уклоне сваку сметњу репродуковању властите моћи.

Избегавам да се обраћам одређењима, јер свако одређење ограничава. Зато бих најрадије рекао да је књижевност без сврхе, није ни од какве користи, јер је сама по себи сврха, суштствена и немерљива корист која се не јавља ни у чему материјалном.

Она је подједнако чист израз нечег иначе неизрецивог, лепота самог језика, зачетог у исконском крику који ће постати прва реч, прво књижевно велдело. Али не мање је и израз свега што јесмо у свету, и онда кад смо у самоћи и кад смо са другима. Тежи савршенству које се ослања на несавршенство човековог живота и људске заједнице. То савршенство је, дабоме, само идеја, недостижна, али зато ипак у појединим књижевним делима уверљиво наговештена. Зато се савршенству сваки писац, кад је самосталан и не служи којем год центру моћи и његовој пауковој политици, нада као нечему што је у вечитом успону.

Књижевност је поглавито мирољубива. За разлику од појединих религија и идеологија, она није дух угњетавања и смрти.

Књижевни чин свакако није чин никакве претње. Он није опасност по себи. Није чак ни слављење нечег индивидуалног, иако индивидуалном много дугује. Он је само једноставан уметнички чин отпора свакој врсти моћи. Можда не спасава од терора, тлачења, прогањања, неправди и свакојаким дискриминација, али јесте отпор свему томе.

Читање и књижевна дела нас носе у неку вишу димензију која доприноси да се осећамо већма и угодније укључени у живот, у све што чини наш живот, сва његова подручја, од приватних до јавних, од индивидуалних до колективних. Све то нипошто не значи да је књижевност без везе са стварношћу. Увек је спрегнута с њом више него што мислимо.

И мени понекад изгледа као да немам везе са стварношћу. Предан самоћи, својевољно изопштен, потпуно сам такорећи суманут и уроњен једино у себе. У извесном смислу, та самоћа и не мора бити привид или чак лаж, али није ни сува истина.

Стварност уме да нас потпуно обузме, па ништа од нас не остане за нас саме. Губимо се у стварности. Само за њу знамо, јер изгубљени у њој губимо свој дух самосталности, личну инвенцију, и престајемо да будемо појединци, јер смо се растворили у тој стварности. Наравно да су догађаји нешто битно за нас, нарочито кад су то догађаји који људе деструирају, кад су струје у стварности заправо бујице уништавања. Не можемо од тога да одвратимо поглед. Али не можемо добро ни да видимо ако се као појединци не одупремо томе што би да нас расплине у себи и што називамо стварношћу. Мој одговор није прихватање него одбијање. Такво је, рекао бих, моје приповедање. Оно зна за стварност чији одблесци се разговетно у њему помаљају, али истовремено оно је, као приче, романи, есеји, нешто веома лично, нешто попут шапата

другоме као ближњем. Књижевност је заправо дубоки увид у стварност, чак и онда кад се позива на фантазију, па и признаје сопствену немоћ.

Може бити да се управо у немоћи налази предност књижевности. Није јака у уобичајеном смислу кад се говори о снази и делотворности, није ни слаба на начин кад очекујемо да ће већ следећег тренутка заувек утрнути. Она је с оне стране снаге и слабости. Не мари она да ли је слаба или јака. Зато је, надам се, неспутана. У својој немоћи ипак нам нешто даје. Учи нас изазовима, подстиче на питања и указује на искључивости одговора.

Ако већ морамо да, из хоризонта њене немоћи, макар уопштено кажемо шта она јесте, онда бих рекао, из сопственог искуства, да је она израз човека који покушава да види себе и друге, и да се суочи са свим оним што искушава у животу. То нам казују и давни цртежи пећинских људи уклесани у камену. У својим покушајима развија имагинацију, која бива све слободнија, и онда захваљујући њој разоткрива људске снове, многострукости лепог и ружног, и неизречене истине. Зато је у мрачним временима кроз историју увек била светлост, макар светлост воштанице. Немоћна, али светлост која упркос свему сија и обасјава. То је и данас, а биће и сутра. То смо ми, док читамо и пишемо, који неће допустити да она згасне, ма колико нас био невелики број. А ми читамо и пишемо, јер нас читање и писање мењају, или би, помишљамо, могли да нас промене. Набоље.

Књижевност заправо нема циља, па је отуда отворена, одувек крчи сопствене путеве, чак и онда кад се превари или је преварена, јер и то се догађа управо онда кад почне нечему да служи, можда некој расној, националној или политичкој митологији, или идеји која би да буде над другим идејама, или неком веровању које догматски оспорава, па и протерује сва друга веровања. Тад књижевност издаје себе. Али ако је писац такорећи заклет, у својој унутрашњој тишини, ономе што га је позвало у писање као креацију света и многих паралелних светова, тад уме да се поврати из те издаје и поново учини своју књижевност оним што је била од памтивека кад је истрајно противречила свакој идеологији вишег циља, сваком веровању које монополише човеков дух.

Да, књижевност је уметност језичког изражавања света и човековог самоизражавања. И то је одржава у животу. Иначе би давно ишчезнула. Љубав према њој не дâ јој да нестане. Зато она и позива љубав и творачку страст.